

el-Cezîre Bölgesinin Fâtîhi İyâz b. Ğanm ve Hadis Rivayetindeki Yeri

The Conquer al-Jazeera Region 'Iyâd b. Ghanm and His Place in the Hadith Narratives

Bayram KANARYA

Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Associate Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology
Van/Turkey

bayramkanarya@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3525-5789

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Ekim / October 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16 Kasım / November 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Bayram Kanarya, "el-Cezîre Bölgesinin Fâtîhi İyâz b. Ğanm ve Hadis Rivayetindeki Yeri", *Van İlahiyat Dergisi* 10/17 (Aralık 2022), 1-18.

İntihal: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by turnitin. No plagiarism detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid> | mailto: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Van, 65080, Turkey.

el-Cezîre Bölgesinin Fâtîhi İyâz b. Ğanm ve Hadis Rivayetindeki Yeri

Özet

İslam mesajının insanlara ulaştırılabilmesi için Hz. Peygamber (sav) ve ashabı büyük çaba göstermişlerdir. Sahabenin önemli bir kısmı, Hz. Peygamber'in (sav) vefatıyla birlikte ikamet ettikleri yerlerde kalmamış, İslam'ı muhtelif coğrafyalara yaymak amacıyla memleketlerini terk ederek bu uğurda büyük fedakârlıklarda bulunmuşlardır. Özellikle ikinci halife Hz. Ömer dönemi, zamanın iki büyük devleti Sasani ve Bizanslılara karşı yürütülen mücadeleler ile geçmiştir. Müslümanlar bu dönemde başta Filistin, Mısır ve Dımaşk olmak üzere Humus, Halep, Antakya, Rakka ve Urfa gibi birçok yeri fethetmiş böylelikle Müslüman orduları Anadolu yakınlarına kadar gelmiştir.

Fetih faaliyetlerinde aktif olarak görev alan sahabilerden biri 20/641 yılında vefat eden İyâz b. Ğanm'dır. Hz. Ömer tarafından el-Cezîre valiliğine getirilen İyâz b. Ğanm Nusaybin, Dârâ, Sincar, Meyyâfarikîn (Silvan) ve Mardin gibi birçok yerin fethedilmesinde kumandan olarak vazife almış ve bölgenin İslam ile tanışmasına vesile olmuştur. Böylelikle Hz. Peygamber'in vefatından yedi yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre sonra İslam mesajı uzak coğrafyalara kadar ulaşabilmiştir.

Bu çalışmadaki amaç, el-Cezîre bölgesini fetheden ordunun başında bulunan sahabi İyâz b. Ğanm hakkında bilgi vermek ve ondan nakledilen veya isnadında onun yer aldığı rivayetlerin olup olmadığını tespit etmektir. Rivayet literatürü tetkik edildiğinde görüleceği üzere Buhârî ve İbn Hibbân'ın *Sahih*'lerinde, Beyhakî'nin *Şuabu'l-İman* ve *Sünen-i Kübrâ*'sında, Ebu Ya'la ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde İyâz b. Ğanm'ın bizzat rivayet ettiği veya onu konu edinen bazı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin tespit edilmesi, el-Cezîre ve mücavir beldelerin sakinlerinin hafızasında müstesna bir yere sahip olan İslam kumandanının hadis rivayet ilmine katkısını da ortaya çıkarmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahabî, İyâz b. Ğanm, el-Cezîre, Fetih.

The Conquer al-Jazeera Region ‘Iyâd b. Ghanm and His Place in the Hadith Narratives

Abstract

In order for the Islamic message to be delivered to people, The Prophet (pbuh) and his companions have made great efforts. A great part of the companions (ashab) were not in the places where they lived after death of the Prophet Muhammad (pbuh). They have made enormous sacrifices by abandoning their homeland in order to bring Islam to different lands/intercounty. Especially the second Khalif Omer period has passed with the struggles against the two great states of the time, Sasaki and Byzantine. In this period, Muslims conquered many places such as Palestine, Egypt, Damascus, Hims, Aleppo, Antakya, Rakka and Urfa. Thus, the Islamic armies came to Anatolia.

One of the companion who participated in the activities of conquest actively is İyâz b. Ghanm who died in 20/641. İyâz b. Ghanm who was brought to the governor of al-Cezîrah by Khalif Omer has conquered many places such as Nusaybin, Dârâ, Sincar, Meyyâfarikîn (Silvan) and Mardin and he has been conducive in meeting the region with Islam. Thus, in a time that could be counted as short as seven years from the death of the Prophet, the Islamic message reached remote geographies.

The aim of this study is to give information about İyâz b. Ghanm, who was at the head of the army that conquered the al-Jazeera region (North Mesopotamia) and to determine whether there are narrations that are personally transmitted from him or that it is included in isnad. As can be seen when the narrative literature is researched, some hadiths narrated by İyâz b. Ghanm are in the following hadith sources: *Sahîh*-Bukhârî and Ibn Hibbân; *Şuab al-Îmân* and *Sunan al-Kubrâ*-Beyhakî; *Musned*-Ebû Ya’lâ and Ahmed b. Hanbel; *al-Mu’cam al-Kabîr*-Taberânî. Determination of these narratives will reveal the contribution of the Islamic commander, who has a significant place in the memory of the inhabitants of al-Jazeera region and the adjacent surroundings, to the hadith.

Keywords: Hadith, Compnaion, İyâz b. Ghanm, al-Jazeera, Conquest.

Giriş

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra ashab, İslam'ın farklı millet, kültür ve coğrafyalara yayılması için yoğun bir mücadele göstermişlerdir. Bu mücadelenin en önemli kanıtlarından biri, sahabeden azımsanmayacak sayıda kişinin doğup büyüdüğü Arabistan yarımadasında değil, daha uzak diyarlarda medfûn olmalarıdır.

Müslümanların fetih politikalarının en çok yaygınlaştığı dönem, Hz. Ömer'in hilafet yıllarına tekabül etmektedir. Ortadoğu bölgesinin önemli bir kısmı bu dönemde fethedilmiş, Sasani ve Bizans İmparatorlukları ile ciddi mücadeleler gerçekleştirilmiştir. Bu devletler ile yapılan savaşlar neticesinde İslam mesajı birçok vilayet ve beldeden müteşekkil ve el-Cezîre adı ile maruf olan bölgeye kadar ulaşmıştır. Hiç şüphesiz bu motivasyonun dinamiğinde başta harp, strateji ve kabiliyet açısından öne çıkan sahabilerle birlikte diğer sahabiler bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Anadolu'nun İslam ile buluşmasında katkısı bulunanların başında sahabe İyâz b. Ğanm gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, el-Cezîre bölgesi sakinlerinin gönlünde müstesna bir kıymete sahip olan İyâz b. Ğanm'ın Hz. Peygamber'den (sav) doğrudan veya dolaylı olarak ya da kendisinin konu olduğu bir rivayetin olup olmadığının irdelenmesi dolayısıyla hadis rivayet ilmine katkısının ortaya konulmasıdır. Çalışma, İyâz b. Ğanm'dan nakledilen bütün rivayetleri serdedebilmek amacıyla herhangi bir dönem veya kaynak ile sınırlı tutulmamış, ulaşılabilen bütün rivayet kaynakları mercek altına alınmaya çalışılmıştır. Böylelikle başta el-Cezîre mevki olmak üzere birçok yerin fethedilmesinde emeği bulunan İyâz b. Ğanm'ın sadece bir komutan olarak değil aynı zamanda bir sahabe ravi olarak bize ulaşan rivayetleri ve hadis ilmine katkısı tespit edilmiş olacaktır.

Çalışma, iki ana başlık üzerinden seyretilmektedir. Bunlardan biri, İyâz b. Ğanm'ın hayatı ve el-Cezîre bölgesini fethetmesi diğeri de onun hadis rivayetindeki yerini konu almaktadır. Çalışmanın literatürel ağırlık merkezini onun hayatı, el-Cezîre bölgesini fethetmesi ve rivayetleri ile ilgili malumatı aktaran hadis, tabakât, şerh ve rical eserleri gibi ilk elden telif edilen kaynakların yanı sıra günümüzde telif edilen akademik çalışmalar oluşturmaktadır. Öte taraftan bu çalışmanın husule gelmesindeki önemli faktörlerden birinin, İyâz b. Ğanm'ın hadis rivayetindeki yeri ile ilgili müstakil bir çalışmaya rastlanmamış olmasıdır.

1. İyâz b. Ğanm'ın Biyografisi ve el-Cezîre Bölgesini Fethetmesi

1.1. Biyografisi

Sahabe biyografilerine yer veren kaynaklar iyice tetkik edilmezse isimlerin birbirlerine karıştırılma riski de kaçınılmaz olacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarı ile İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe*'sinde İyâz adında on dokuz sahabe bulunmaktadır.¹ İsim benzerliği bulunan sahabileri ayırt edebilmenin en önemli kriterlerinden birisi, babalarının adları ve onların hangi kabileye ait olduklarını ifade eden nisbeleridir.

İsmi İyâz b. Ğanm b. Züheyr el-Fihri olan İyâz, 582'lerde Mekke'de doğmuş, Hudeybiye Antlaşması'ndan çok önce Müslüman olmuş, bu antlaşmada Hz. Peygamber (sav) ile birlikte bulunmuştur.² Babası kendisine "Abdü Ğanm" şeklinde isim vermiş ancak o, Müslüman olduktan sonra bu isim ile anılmaktan hoşlanmamıştır. Muhtemelen "Ğanm'ın kulu/babasının kulu" anlamına gelen "Abdü Ğanm" isimlendirmesini tevhide aykırı bulan İyâz, "Ben İyâz b. Ğanm'ım" diyerek kendisine bu şekilde hitap edilmesini istemiştir.³ Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına katıldığı ifade edilen İyâz b. Ğanm,⁴ isim benzerliğinden dolayı çoğunlukla İyâz b. Ğanm el-Eş'arî ve İyâz b. Amr el-Eş'arî ile karıştırılmıştır. Doğrusu ise el-Eş'arî nisbesi ile değil, el-Fihri nisbesi ile olmalıdır.⁵

Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde önemli bir devlet adamı olarak görev yapan İyâz, ridde olaylarının bastırılmasında, karışıklıkların ortadan kaldırılmasında ve toplumsal iç huzurun sağlanmasında da önemli rol oynamıştır.⁶ Hz. Ebubekir ile başlayıp Hz. Ömer ile devam eden fetihlerde devrin iki büyük devleti Sasani ve Bizans'ın hâkimiyeti altında bulunan Şam ve Irak bölgelerine yönelik fetih hareketleri başlamış ve İyâz, bu fetihlerin önemli bir kısmına iştirak etmiştir. Daha sonra Hz. Ömer tarafından el-Cezîre bölgesine vali olarak tayin edilen Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın vefat vakti yaklaşınca, kendisinin yerine

¹ İbn Hacer el-Askalâni, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.), 5/48-51.

² Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstederek ala's-sahihayn*, (Beyrut: Darü'l-Marife, tsz.), 3/290; Ebû Nuaym el-Esbehâni, *Ma'rifetü's-sahabe*, thk. Adil b. Yusuf, (Riyad: Darü'l-Vatan, 1998), 4/2162.

³ Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, thk. Abdullah Enis et-Tabba', (Beyrut: Müessesetü'l-Maarif, 1987), 199.

⁴ Hayrüddîn ez-Zirikli, *el-A'lâm kâmusu terâcim*, (Beyrut: Darü'l-İlm, 2002), 5/99; İhsan Arslan, "Hulefa-i Raşidin Döneminde İyâz b. Ğanm", *Istem*, 19/2012, 103.

⁵ İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe*, (Beyrut: Darü İbn Hazm, 2012), 978-979; Şemsüddîn Muhammed b. Osman ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, tsz.), 2/355; İbn Hacer el-Askalâni, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, 5/50-51; İyâz b. Ğanm ile İyâz el-Eş'arî'nin aynı kişi olma ihtimalinin yüksek olduğu da ifade edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Akbaş, *Cezîre Bölgesi Fâtîhi İyâz b. Ğanm*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011), 54.

⁶ İhsan Arslan, "Hulefa-i Raşidin Döneminde İyâz b. Ğanm", 104.

güvendiği ve amcasının, dayısının ya da halasının oğlu olduğu ifade edilen⁷ İyâz b. Ğanm'ın idareci olarak atanmasını Hz. Ömer'den ısrarla talep etmiş, bu talebi Halife tarafından kabul görmüş ve Hz. Ömer İyâz'a şöyle bir mektup yazmıştır: “Seni Ebû Ubeyde'nin yerine vali olarak tayin ettim. Allah'ın senin üzerindeki hakkını bilerek çalış.”⁸ Daha başka kaynaklarda Hz. Ömer'in “Ben Ebû Ubeyde'nin tayin ettiği kişiyi değiştirecek değilim” dediği de rivayet edilmiştir.⁹

Bilindiği üzere Ebû Ubeyde, Amvas Taunu diye bilinen ve bulaşıcı olan veba hastalığına yakalanmış, 58 yaşında iken Ürdün yakınlarında vefat etmiştir.¹⁰ Hz. Ömer, Irak bölgesinin başkumandanlığını yürüten Sa'd b. Ebî Vakkâs'a “Allah Şam ve Irak bölgesini fethetmeyi müyesser kıldı. Şimdi el-Cezîre bölgesine önden bir ordu gönder.” şeklinde talimat vermiş, Sa'd da İyâz b. Ğanm komutasında bir ordu göndermiş, oğlu Ömer b. Sa'd'ı da İyâz ile birlikte bu bölgeye yollamıştır.¹¹

el-Cezîre bölgesinin fethedilmesinde büyük katkıları bulunan ve birçok beldeyi müsalahe ile alan İyâz, mütevazı bir hayat yaşamış, komutası altında elde edilen ganimetleri, sarf edilmesi veya gönderilmesi gereken yerlere ulaştırmıştır. İyâz b. Ğanm'ın maaşının bir dinar, bir koyun ve her gün için bir ölçek buğday olduğu ifade edilmiştir.¹²

Öte taraftan İyâz b. Ğanm'ın cömert birisi olduğu, sahabe içerisinde cesareti ile öne çıktığı, dünya malına değer vermediği, istişareye önem verdiği ve akrabalarının haksız isteklerini reddettiği kaydedilmiştir.¹³ İnsanlara ikramı esirgemediğinden hatta ikram edecek bir şeyi kalmadığında devesini kesip dağıtmasından dolayı kendisine “yolcuları doyuran” anlamında “Zâdü'r-Rekb” ifadesi kullanılmıştır.¹⁴ Dünyevî birçok imkâna sahip olmasına rağmen buna tenezzül etmeyen ve Beytü'l-Mâl konusunda oldukça hassas olan İyâz, vefat ettiğinde arkasında dünyalık bir şey bırakmamış, Hz. Ömer'den Şam'a dönmesini ve idareyi ele almasını isteyen bir mektubun kendisine ulaşması üzerine el-Cezire'den Şam'a dönmüş,

⁷ Belâzürî, *Fütühu'l-büldân*, 199; Ebû Nuaym el-Esbehânî, *Ma'rifetü's-sahabe*, 1/150; 4/2162; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, 5/50; Asri Çubukçu, “İyâz b. Ğanm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, 23/498-499.

⁸ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstederek ala's-sahîhayn*, 3/290.

⁹ Ebû Ömer Yusuf b. Abdilberr, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, (Beyrut: Darü'l-Cil, 1992), 1234; Mühyiddîn b. Şeref en Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.), 2/43; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, 5/50.

¹⁰ Ebû Nuaym el-Esbehânî, *Ma'rifetü's-sahabe*, 1/148.

¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, 5/174-175.

¹² Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Daru Sadir, tsz.), 7/398; Ekrem Ziya el-Ömerî, *Asru'l-hilâfeti'r-râşide*, (Mektebetü'l-Ubeykan, tsz.), 130.

¹³ Mehmet Akbaş, *Cezîre Bölgesi Fâtihî İyâz b. Ğanm*, 62-65.

¹⁴ Ebû Nuaym el-Esbehânî, *Ma'rifetü's-sahabe*, 4/2162; Ziriklî, *el-A'lâm* 5/99.

20/641 yılında ve altmış yaşında iken Şam'da veya Humus'ta vefat etmiştir.¹⁵ İbn Sa'd (ö. 230/845) onun Humus'ta vali olduğu esnada Şam'da vefat ettiği bilgisini kaydetmiştir.¹⁶

1.2. el-Cezîre Bölgesini Fethetmesi

Anadolu'nun kitlesel ve kültürel düzeyde İslam ile tanışmasındaki en önemli kavşak noktalarından birisi, el-Cezîre bölgesidir. Tarihi kayıtlardan anladığımız kadarı ile el-Cezîre, bir şehir veya beldenin adı değil, birçok yerleşim yerini içerisinde barındıran geniş bir havzaya tekabül etmektedir. Bu sebeple öncelikle el-Cezîre bölgesi ile ilgili bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Arapçada “ada” anlamına gelen el-Cezîre, adını Dicle ile Fırat nehirleri arasında bulunmasından ve ada görünümünden almaktadır. Bu yer, temelde üç bölgeden oluşmaktadır. el-Cezîre Musul, Nusaybin, Dara, Ra'sü'l-Ayn ve Sincar'ı içine alan Diyâru Rabîa; Harrân, Ruhâ (Urfa), Rakka ve Suruç'tan oluşan Diyâru Mudar ve Meyyâfârikîn, Âmid ve Mardin'i içine alan Diyâru Bekr olmak üzere üç bölgeyi ifade etmektedir.¹⁷ Dolayısıyla stratejik öneme sahip el-Cezîre, günümüzde çoğunluğu Türkiye'de olmak üzere bir kısmı Suriye ve Irak topraklarında bulunmakta ve geniş bir coğrafyayı içine almaktadır.

İyâz b. Ğanm, el-Cezîre bölgesini ve civar yerdeki şehirleri fethedip bu yerlerin ileri gelenleriyle sulh antlaşmaları yapan, ilk defa Bizans'ın (Rûm) hâkim olduğu yerlere geçiş yolunu açan komutan olarak İslam tarihindeki yerini almıştır.¹⁸ Taberânî (ö. 360/971), Şam bölgesinin Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ve Yezîd b. Ebî Süfyan tarafından idare edildiğini, Ebû Ubeyde'nin vefat etmeden önce yerine vekil olarak İyâz b. Ğanm'ı teklif ettiğini ve dönemin halifesi Hz. Ömer'in de bunu onayladığını nakletmektedir.¹⁹ İbn Hacer, İyâz b. Ğanm'ın uzlaşma ve antlaşmayı ön plana çıkaran yönüne “el-Cezire bölgesini müsâlaha yolu ile fethetmiştir...”²⁰ ifadeleri ile işaret ederken; İbn Abdilberr (ö. 463/1071) de onun el-Cezîre bölgesini fethettiği konusunda herhangi bir ihtilafın vuku bulmadığını vurgulamıştır.²¹ İbn Hibbân (ö. 354/965) da onun hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “Sahabi olup Hz. Ömer onu

¹⁵ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstederek ala's-sahîhayn*, 3/290; Ebû Nuaym el-Esbehânî, *Ma'rifetü's-sahabe*, 4/2162; Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Darü'l-Fikr, tsz.), 20/271; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, 5/50; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, 2/43; Cuma Karan, *Diyar-ı Bekr ve Müslümanlarca Fethi*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 146.

¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7/398.

¹⁷ İzzüddîn b. Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, thk. Yahya Zekerîyya Abbâre, (Dimâşk: Menşûratu Vizâreti's-Sekafe, 1991), 3/4-6; Ramazan Şeşen, “Cezîre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, 7/509-511.

¹⁸ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/7-8; el-Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/271; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/99.

¹⁹ Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1983), 1/156.

²⁰ Belâzürî, *Fütühu'l-büldân*, 238; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*, 5/50.

²¹ İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 1234.

Şam'a vali tayin etmiş, yine Hz. Ömer hilafette iken vefat etmiştir. el-Cezîre ve Şam bölgesini o fethetmiştir.”²² Fetihlerde onun meşhur komutan Sa'd b. Ebî Vakkâs ile bulunduğu bunun sîret ehline bilinen bir husus olduğu ifade edilmiştir.²³

Her ne kadar el-Cezîre bölgesinin fâtihi İyâz b. Ğanm olsa da ona bu talimatı verenin Hz. Ömer olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Halife Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'a el-Cezîre bölgesine gidecek ordunun başına geçecek bazı isimler önermiştir. Hz. Ömer'in yolladığı mektupta şunlar yer almıştır: “Allah, Şam ve Irak'ın fethine Müslümanları müyesser kıldı. Ordunun içinden bazı askerleri el-Cezîre bölgesine gönder. Halid b. Urfuta, Hâşim b. Utbe ya da İyâz b. Ğanm'dan birini başlarına kumandan tayin et.”²⁴ Bu talimattan sonra Sa'd, Hz. Ömer'in İyâz b. Ğanm'ın ismini üçüncü sırada zikretmesinin bir anlamı olduğu, mektuptaki isim sıralamasından hareketle el-Cezîre bölgesine kumandan olarak tayin edilecek kişinin İyâz olması gerektiği sonucuna varmış ve onu bu bölgeye gönderilecek ordunun başına hicri 19 senesinde komutan olarak görevlendirmiştir.²⁵ el-Cezîre bölgesine yönelen bu ordunun içerisinde Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın henüz baliğ olan oğlu Ömer b. Sa'd ve Osman b. Ebü'l-As gibi isimler de bulunmaktaydı. el-Cezîre'yi fethetmek üzere yola çıkan İyâz, önce cizye karşılığında Ruhâ'yı daha sonra aynı minval üzere Harrân'ı sulh yolu ile almıştır.²⁶

İyâz b. Ğanm, Harrân, Mûsul, Rakka, Suruç, Sümeysat, Dârâ, Erzen, Nusaybin ve Malatya'nın da aralarında bulunduğu el-Cezîre bölgesinin önemli bir kısmını fethetmeye muvaffak olmuştur.²⁷ Nitekim bazı kaynaklarda el-Cezîre bölgesinin tamamının İyâz b. Ğanm tarafından fethedildiği ifade edilmiştir (الجزيرة كلها من فتوح عياض بن غنم).²⁸ el-Cezîre bölgesini fethettikten sonra bugün Doğu Anadolu Bölgesi içerisinde yer alan şehirlere yönelen İyâz, Bitlis ve Ahlat beldelerini de fethetmiş ve bu yerleri vergiye bağlamıştır.²⁹

Hâlid b. Velîd'in komutasındaki Müslüman ordu Yermük savaşında (15/636) Bizanslıları bozguna uğrattınca İmparator Herakleios, İyâz b. Ğanm'ın cizye vermeleri

²² Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *es-Sikât*, (Beirut: Darü'l-Fikr, 1975), 3/309.

²³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/309.

²⁴ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/8.

²⁵ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/8.

²⁶ İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/8-9.

²⁷ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdüsselam, (Beirut: Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1987), 3/216; Muhammed b. Abdülmünin el-Himyârî, *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberî'l-aktâr*, thk. İhsân Abbâs, (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1974), 20.

²⁸ Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beirut: Daru Sâdir, 1977), 2/135.

²⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/359.

koşuluyla aldığı Malatya'ya askerlerini göndermiş ve burayı yaktırmıştır.³⁰ Öte taraftan İyâz'ın Yermük savaşındaki birkaç komutandan biri olduğu ve bu savaşın kazanılmasında büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.³¹

Onun fethetmek istediği yerlerin sakinlerini sulha davet etmesi ve uzlaşmacı bir tavır sergilemesi, kendisinden sonraki kuşaklara da tesir etmiştir. Örneğin Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) *el-Emvâl* isimli eserinde “وهذا كتاب صلح عياض بن غنم إلى أهل الجزيرة” adı ile bir başlık açmıştır. Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720), Ruha'da yaşayanlar ile Müslümanlar arasında daha önce tesis edilen bir sulhun olup olmadığını araştırma talimatı vermiştir. Antlaşma metnini muhafaza eden Ruha'nın Hristiyan din adamlarından birisi (piskopos), Müslümanlarla daha önce bir antlaşmanın yapıldığını belirtmiş ve müsalaha metninin bulunduğu bir belgeyi halifeye arz etmiştir. Ömer b. Abdülazîz'e takdim edilen bu belgede şunlar yer almıştır: “Bu metin, İyâz b. Ğanm ve beraberinde bulunan Müslümanlar ile Ruha ehli arasındaki müsalaha metnidir. Allah ve melekleri şahit olsun ki mükellefiyetlerini yerine getirdikleri sürece bu beldede yaşayanların kanları, malları, çocukları, kadınları, şehirleri ve değirmenleri tarafıma güven içerisinde olacaktır.” Antlaşmayı okuyan Ömer b. Abdülazîz de bu antlaşmanın geçerliliğini kabul etmiş ve onaylamıştır.³²

Öte taraftan, İyâz'ın Ruha şehrini nasıl müsalaha ile aldıysa aynı şekilde el-Cezîre bölgesinin diğer yerlerini de müsalaha ile fethettiği belirtilmiştir.³³ Daha başka kaynaklarda zikredilen bilgilere göre ise İyâz b. Ğanm komutasındaki ordu, beş ya da altı gün Ruha'yı kuşatmış bunun üzerine şehrin patriği ondan eman talep etmek zorunda kalmıştır. İyâz cizye karşılığında onların emniyetlerini sağlayacaklarını taahhüt etmiş ve onlara şu mektubu yazmıştır:

هذا كتاب من عياض بن غنم لأسقف الرُّها، إنكم إن فتحتم لي باب المدينة على أنكم تؤدُّون لي عن كل رجل ديناراً، ومُدِّي قمح

فأنتم آمنون على أنفسكم، وأموالكم، ومن تبعكم، وعليكم إرشاد الضالِّ، وإصلاح الجسور والطرق، ونصيحة المسلمين، شهد الله وكفى به

شهيداً

“Bu mektup, İyâz b. Ğanm tarafından Ruha şehrinin piskoposuna yazılmıştır. Eğer şehrin kapılarını, şehirde bulunan her kişi başına bir dinar ve iki ölçek buğdayı verme karşılığında bana açarsanız, o zaman mallarınız, canlarınız ve size tabi olanlar emniyet ve

³⁰ Mustafa Fayda, “Yermük Savaşı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, 43/486.

³¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/354; İhsan Arslan, “Hulefa-i Raşidin Döneminde İyâz b. Ğanm”, 107.

³² Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-emvâl*, (Mısır: Darü'l-Hedyi'n-Nebevî, 2007), 1/312.

³³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, 1/312; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 2/354.

güvende olacaklardır. Sizin de yoldan sapan kişileri doğru yola iletmeniz, köprü ve yolları tamir etmeniz ve Müslümanlar ile samimi geçinmeniz gerekmektedir. Allah aramızda şahittir. Şahit olarak Allah yeter.”³⁴

Görüldüğü üzere her iki antlaşma metni arasında muhteva açısından birbirine yakın ifadeler yer almaktadır. Ancak önemine binaen bu metinlerde geçen birkaç hususa dikkat çekmek gerekir. Bunlardan birincisi, antlaşmanın Ruha ehlinin önderlerinden olduğu anlaşılan ve o günkü halkı temsil makamında bulunan bir piskopos ile yapılmış olmasıdır. İkincisi, silm, eman ve müsalaha yönteminin fetih politikalarındaki temel prensiplerden olması ve insanların zarar görmesini engelleyecek tedbirlere azami riayet edilmesidir. Üçüncüsü, taahhüt edilen vergilerin verilmesi koşuluyla din ve milliyetlerine bakılmaksızın can, mal ve ırzlarının korunma taahhüdü ve zorunluluğudur. Dördüncüsü, şehrin zarar görmesi halinde köprü, yol ve değirmenlerden başlamak üzere diğer mekânların imar ve restorasyonuna yapılan vurgudur. Beşincisi, yönetimde devamlılığın bulunması ve önceki devlet ricalinin akdettikleri antlaşmaların sonraki idarecileri de bağlamasıdır. Nitekim yıllar geçmesine rağmen yukarıdaki antlaşma metninin muhafaza edildiği, resmi bir vesika niteliğinde olduğundan geçerliliğini koruduğu ve bunun Ömer b. Abdülazîz tarafından da teyit edildiği anlaşılmaktadır.

Bazı kaynaklarda Âmid ve Meyyâfarikîn'in de müsalaha teklifinin reddedilmesi sebebiyle önce savaş ile daha sonra sakinlerinin yenilgiyi kabul etmesi neticesinde ve yukarıdaki antlaşma metnini kabul etmeleri karşılığında antlaşma ile İyâz b. Ğanm tarafından fethedildiği ifade edilmiştir.³⁵ Vâkıdî'den (ö. 207/823) nakledilen bilgiye göre ise İyâz b. Ğanm, güçlü surlar ile çevrili Âmid şehrinin yöneticisi olan Melike Meryem'i bir mektup göndererek önce sulha davet etmiş, Melike Meryem bunu kabul etmemiş, neticede uzun süren muhasara ve savaştan sonra şehir Müslümanlar tarafından fethedilmiştir.³⁶ Daha sonra İyâz b. Ğanm, ahaliyi şehir meydanında toplamış ve onlara zarar vermeyeceklerini ihtiva eden şöyle bir konuşma yapmıştır: “Allah bizi muzaffer kıldı, sabrettik ve nihayetinde kazandık. Eğer Allah peygamberimizi rahmet elçisi yapmasaydı ve merhameti müminlerin kalbine yerleştirmeseydi hepinizi kılıçlarımız ile yok edecektik. Fakat Rabbimiz kitabında öfkemizi

³⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 240; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/89-90; Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*, 3.

³⁵ Himyerî, *er-Ravdu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*, 3.

³⁶ Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Fütûhu'ş-Şâm*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/144-145.

yutkunmamızı ve affetmemizi emretmiştir:³⁷ “Onlar öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah ihsanda bulunanları sever.”³⁸

2. İyâz b. Ğanm’ın Hadis Rivayetindeki Yeri

Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, Anadolu’nun İslam ile tanışmasında büyük katkısı bulunan İyâz b. Ğanm’ın naklettiği veya onun konu olduğu hadisleri tespit etmek ve onun hadis rivayetindeki yerini ortaya koymaktır. Çalışmada rivayet kaynakları tahdîd edilmeksizin onun isnadında yer aldığı, naklettiği veya metinde bir vesile ile geçtiği rivayetler bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen bu rivayetlerin sıhhat durumlarına ve teknik anlamda isnad incelemesine ise yeri geldikçe muhtasaran temas edilmiştir. Onun nakline vesile olduğu rivayetlerin fethettiği bölge ve halkına ne derece etkide bulunduğu, bu rivayetlerin fethedilen bölgelerde özellikle de el-Cezîre bölgesinde yaygınlığı ve bu bölgenin kültürünün şekillenmesindeki katkısı ise önemli olmakla birlikte başka bir araştırmanın konusudur.

İyâz b. Ğanm’ın rivayetleri ile ilgili olarak bilgi verenlerden biri, İbn Ebî Hâtîm’dir. İbn Ebî Hâtîm (ö. 327/938) Cübeyr b. Nüfeyr, Şehr b. Havşeb, İyâz b. Amr el-Eş’arî ve Şüreyh b. Ubeyd’in ondan hadis rivayetinde bulduklarını ifade etmiştir.³⁹ İbn Ebî Hâtîm’in verdiği bu bilgi esas alınırsa İyâz b. Ğanm’ın hadis rivayet etmekten müstağni kalmadığı bununla birlikte çok hadis nakleden bir ravi olmadığı tespitinde de bulunmak mümkündür. Rivayet kaynakları tetkik edildiğinde İyâz b. Ğanm’dan nakledilen veya onun konu olduğu rivayetleri şöylece sıralamak mümkündür.

2.1. Kâfir Kadınlar ile Nikâhın Devam Ettirilmemesi

Daha önce de ifade edildiği üzere İyâz b. Ğanm’ın adı, sıklıkla olmasa da farklı hadis kaynaklarında ve bazı rivayetler münasebetiyle geçmektedir. Bunlardan birisi, henüz Müslüman olmamış kadınların müminlerin nikâhı altında kalmamaları gerektiği ile ilgilidir. Buhârî (ö. 256/870) Kitâbü’t-Talak’ta “Önceleri müşrik olup daha sonra Müslüman olan kadınlar ile evlenilmesi” adı ile bir bab başlığı açmış, burada uzun bir rivayeti zikrettikten sonra İbn Abbas kanalı ile nakledilen ve İyâz b. Ğanm’dan bahsedilen şu rivayete yer vermiştir: “...Ebû Süfyan’ın kızı Ümmü’l-Hakem, İyâz b. Ğanm el-Fihri ile evliydi. İyâz onu boşadı ve Abdullah b. Osman es-Sekafi onun ile evlendi.”⁴⁰ İbn Hacer ve Aynî, bu talakın

³⁷ Vâkıdî, *Fütûhu’s-Şâm*, 2/152.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/134.

³⁹ Abdurrahmân b. Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1952), 3/407; Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 2/354.

⁴⁰ Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu’l-Buhârî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992); Talak, 19; Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, (Haydarabad: Meclisü Dairati’l-Maarif, 1353), 7/171.

“Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın...”⁴¹ ayetinden sonra vuku bulduğunu zira Ümmü'l-Hakem'in o sıralarda müşrik olduğunu ifade etmektedir.⁴² Anlaşıldığı üzere İyâz b. Ğanm, henüz Müslüman olmamış olan hanımı Ümmü'l-Hakem'i yukarıdaki ayet nâzil olduktan sonra boşamış ve söz konusu rivayete konu olmuştur.

2.2. Yöneticiyi Uyarma Yöntemi

Rivayet kaynakları tarandığında Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn* adlı eserinde “İyâz b. Ğanm el-Fihri” adı ile bir başlık açtığı ve burada kendisi ile ilgili bazı bilgiler verdikten sonra onun konu olduğu rivayetlere yer verdiği görülecektir. Bu rivayetlerden birinde onun Mardin yakınlarında bulunan Dârâ'yı fethettiği, bu yeri hâkimiyeti altında buldurana eziyet ettiği, kendisini ziyarete gelen Hişâm b. Hakîm'in bu manzarayı görünce onu sert sözler ile alenen eleştirdiği, Hişâm'ın daha sonra yaptığı hatayı fark edip ondan özür dilediği ve ona şu hadisi hatırlattığı belirtilmektedir: “Kıyamet gününde en şiddetli azaba uğrayacak olanlar, dünyada iken insanlara en şiddetli azabı çektirenlerdir.” Bunun üzerine mezkûr hadisten haberi olduğu anlaşılan İyâz b. Ğanm ise şöyle demiştir: “Ey Hişâm! Senin işittiğin hadisi biz de işittik, senin gördüğünü biz de gördük, senin sohbetinden bulunduğun ile (Hz. Peygamber) biz de sohbette bulduk. Ey Hişâm! Sen Hz. Peygamber'in 'İdare ehline karşı kim bir nasihatte bulunmak isterse, herkesin önünde ve aleni bir şekilde onunla konuşmasın, elinden tutup تنها bir yere geçsin sonra ona nasihatte bulunsun. İdare ehli bu nasihati kabul ederse ne ala, kabul etmezse de o vazifesini yerine getirmiştir.' dediğini de işitmedin mi?” Hişâm'ın kendisini halkın önünde eleştirdiği üslubundan oldukça rahatsız olduğu anlaşılan İyâz, onun bu uygun yer ve vakitte olmayan uyarısıyla haddi aştığını ifade etmiş ve onu sert bir şekilde uyarmıştır.⁴³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, bu rivayetin isnadının sahih olduğunu ama Sahîhayn'da bu rivayete yer verilmediğini ifade etmiştir.⁴⁴

Buhârî de *et-Târihu'l-Kebîr*'inde İyâz b. Ğanm el-Fihri başlığının altında bu rivayetin “İdare ehline karşı kim bir nasihatte bulunmak isterse...” kısmına yer vermiştir.⁴⁵ İyâz b. Ğanm'ın amacı, idareciyi halkın önünde rencide ettiği anlaşılan Hişâm b. Hakîm'i uyararak, başka bir hadisi referans göstererek bu yöntemin doğru olmadığını bildirmek ve idarecinin bir

⁴¹ Mümtetine, 60/10.

⁴² Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*, thk. Komisyon, (Beyrut: er-Risaletü'l-Alemiyye, 2013), 16/174; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*, 4/104; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 20/271.

⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 17/368; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstederek ala's-sahîhayn*, 3/290; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/164.

⁴⁴ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstederek ala's-sahîhayn*, 3/290.

⁴⁵ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.), 7/18-19.

yanlışının tespit edilmesi durumunda onun ile halkın gözü önünde ve rencide ederek değil; birebir ve baş başa konuşmak olduğunu ortaya koymaktır.

Dikkat edilirse İyâz, kendisine hatasının bildirilmesine karşı çıkmamakta ancak bu hatanın dile getiriliş biçiminin doğru olmadığına vurguda bulunmaktadır. Haddi zatında ortada bir hata veya yanlış olduğunda uygun bir dil ve yöntem ile uyarının yapılması ve hatayı yapanın konumunu dikkate almakla birlikte hatanın kendisine odaklanması, insanların birbirlerini denetleme ve kontrol mekanizmasının doğru işlemesine katkıda bulunacaktır. Yönetim ve karar alma pozisyonunda bulunan dolayısıyla toplumsal sorumlulukları daha fazla olan kişiler de varsa hatalarının tespit edilip uygun bir yöntem kullanılarak kendilerine bildirilmesine olanak sağlamalı, yeri geldiğinde eleştiriyi kabul edebilmeli ve yanlışlardan vazgeçebilme olgunluğunu gösterebilmelidir.⁴⁶ Esasında bu durum, bireysel mükellefiyeti aşan ve toplumsal hukuka taalluk eden yönü bulunduğu için hem yöneten hem de yönetilen kişiler için bir tercih olmaktan ziyade bir zorunluluktur. Hatanın tespiti, uygun bir şekilde deşifre edilmesi, sonuç odaklı ve değıştirici bir nitelik ile dile getirilmesi hem yönetici hem de idaresi altında bulunanlar için önemli faydalar sağlayacak; iç denetim mekanizmalarının aktif kullanılmasına dolayısıyla kolektif aklın teşekkülüne, hatadan dönülmesine veya az hata yapılmasına da vesile olacaktır. Hişâm'ın yanlışla müdahale etme hassasiyetini ve İyâz'ın yakınmasını da bu çerçevede okumak gerekir. Burada şunu da eklemek gerekir ki İyâz b. Ğanm birçok beldeyi doğrudan müsâlaha ile fethetmiş bir kumandandır. Dolayısıyla rivayette sebebi sarihan bildirilmemekle birlikte onun Dârâ'nın yöneticisine ceza vermesinin makul bir gerekçesi bulunmalıdır.

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde yukarıdaki rivayet, mütabaat nevinden farklı isnadlar ve bazı metin farklılıklarıyla yer almıştır. Hişâm b. Hakîm başlığı altında verilen bu rivayetlerden ilki, yukarıdaki rivayetin muhtevası ile yaklaşık olarak aynıdır.⁴⁷ Zührî-Urve kanalı ile nakledilen bir başka rivayette ise mezkûr hadis metni muhafaza edilmiş ancak hâdisenin faili değışmiş görünmektedir. Buna göre cizye konusunda ziraat ile uğraşan bazı insanlara güneşin altında eziyet edildiğini gören İyâz, Hz. Peygamber'in şu hadisini zikrederek bu fiili yapanları uyarmıştır: "Allah, dünyada insanlara eziyet verenlere azap verecektir."⁴⁸

⁴⁶ Yöneticilere itaat meselesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Canikli, *Yöneticilere İtaatin Sınırları - Hadisler Özelinde-*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2022); *Siyasi Düşüncenin Oluşumunda Hadislerin Rolü -Sünnî Hadis Literatüründe Hilafet Problemi-*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2019).

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd., (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1995), 24/48.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/50-51.

Yukarıdaki rivayetlerde de görüldüğü üzere farklı kaynaklarda uyarıyı yapan Hişâm b. Hakîm olduğu halde bu rivayette ikazda bulunan İyâz b. Ğanm'ın kendisidir. Bu farklılığın, ravilerin zabt kusurundan veya bir inkıtadan kaynaklanmış olabileceğini ifade etmek mümkündür. Nitekim Urve b. Zübeyr'in İyâz b. Ğanm'dan herhangi bir hadis işitmediği ve bu rivayetin isnadının zayıf olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹

Zührî-Urve tariki ile nakledilen bir diğer rivayete göre ise olay örgüsü aynı olmakla birlikte İyâz'ın Humus valisi olduğu belirtilmiştir. Hişâm, İyâz'ın cizyelerini vermeyen ve ziraat ile uğraşan bazı insanları güneş altında tutarak onlara eziyet ettiğini görünce “Ne yapıyorsun ya İyâz?!” demiş sonra da Hz. Peygamber'den “Allah, dünyada insanlara eziyet verenlere azap verecektir.” hadisini işittiğini bildirerek onu uyarmıştır.⁵⁰ Görüldüğü üzere bu rivayete göre İyâz, Humus valisidir. Hâdisenin vuku bulduğu mekânın Humus olduğunu bildiren bir başka rivayet daha bulunmaktadır. Bu rivayete göre ise Humus valisi İyâz değil ismi verilmeyen başka bir kişidir. Yine Urve tariki ile nakledilen bu rivayete göre İyâz ile Hişâm birlikte Humus valisinin insanları güneşte bekleterek eziyet verdiğini görünce ikisinden birisi, yukarıdaki hadisi zikrederek onu uyarmıştır.⁵¹ Bu rivayetin isnadında yer alan İbn Şihâb'ın kardeşi Muhammed b. Abdullah'tan Müslim rivayette bulunsa da onun teferrüd ettiği hadislerle ihticacta bulunulamayacağı belirtilmiştir.⁵²

Görüldüğü üzere bazı rivayetlerde Hişâm'ın Dârâ'yı fetheden İyâz'ı uyardığı; bazı rivayetlere göre İyâz'ın Humus valisi iken Hişâm'ın onu uyardığı; bazı rivayetlere göre uyarıda bulunan kişinin İyâz olduğu; bazı rivayetlere göre ise Humus valisinin başka biri olduğu ve Hişâm ile İyâz'ın birlikte valiyi uyardıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda ya hâdis birden fazla tekerrür etmiştir ki bu kanaatte değiliz veya olay bir defa vuku bulmuştur ancak eksik işitme, yanlış işitme, mana ile rivayet, kısa anlatım, yanlış anlama, eksik aktarma vb. zabta taalluk eden ravi kusurlarından dolayı manayı değiştiren metin farklılıkları rivayet formunda aktarılmıştır. Rivayetin tariklerinin çokluğu nedeniyle aynı olay, kuvvetle muhtemel bazı ravilerden kaynaklı hatalı aktarımlardan dolayı sanki farklı zaman ve mekânlarda birden fazla tekerrür etmiş izlenimini uyandırmaktadır. Bu durum sadece bu rivayet ile ilgili de değildir. Hadis kaynakları tarandığında aynı olayın ihtisar, taktî', mana ile rivayet, ihtilât, ravilerin zihin dünyası ve aktarım netliğine bağlı olarak muhtelif şekillerde nakledildiğini gösteren birçok rivayeti tespit etmek mümkündür. Kanaatimize göre ise

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/51 (Muhakkikin notu).

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/52.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/52.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24/52 (Muhakkikin notu).

yukarıdaki rivayetlerde olay birden fazla vuku bulmamış, ancak bazı ravilerden kaynaklı kusurlardan dolayı mekân ve failer değişmiştir. Buna göre hem isnad tetkiki hem de İyâz'ın askeri, idareci ve bürokrat kimliği göz önünde bulundurulduğunda onun Dârâ veya Humus'da vali iken cizye verme konusunda sıkıntı çıkaranlara yaptırım uyguladığını ve bu manzaraya şahit olan Hişâm'ın onu uyardığını içeren rivayetleri esas almak daha isabetli görünmektedir.

2.3. Evlilik

İyâz b. Ğanm'ın doğrudan Hz. Peygamber'den merfû olarak naklettiği bir diğer rivayet, Hz. Peygamber'in evlilik konusunda kendisine tavsiyesini içermektedir: “Ey İyâz! Yaşlı ve kısır olan hanımlarla evlenme. Zira ben kıyamette çokluğunuz ile iftihar edeceğim.” Hâkim en-Nîsâbûrî, bu rivayetin isnadının sahih olduğunu ama Sahîhayn'da bu rivayete yer verilmediğini ifade etmiştir.⁵³ Rivayet farklı lafızlarla da aktarılmıştır. İbn Hacer, rivayetin hangi lafızlarla aktarıldığına işaret ettikten sonra sahabe ravileri üzerinde durmakta ve aralarında İyâz b. Ğanm'ın da bulunduğu birçok sahabiye zikretmektedir.⁵⁴

2.4. Sarhoşun Namazının Makbul Olmayacağı

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde “Mâ Üsnide İyâz b. Ğanm” adı ile bir başlık açılmış yukarıda “Yöneticinin hatasını dile getirme” hadisi ile “evlilik” hadislerinin dışında İyâz b. Ğanm'dan nakledildiği ifade edilen ve içki içip akabinde namaz kılan kişinin namazının makbul olmayacağını ihtiva eden bir başka rivayet daha zikredilmiştir. Aynı şekilde Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) *Müsned*'inde de “Hadîsü İyâz b. Ğanm ani'n-Nebî (sav)” adı ile bir başlık açılmış ve onun doğrudan Hz. Peygamber'den rivayet ettiği sadece şu hadis yer almıştır: İyâz b. Ğanm Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmektedir: “İçki içip sarhoş olan kişinin kıldığı namaz kırk gece kabul olunmaz ve bu hal üzere ölürse cehenneme girer. Ama tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder. İkinci ve üçüncüde bunu yapmaya devam ederse durum aynıdır. Ancak dördüncüde de bu günahı işlemeye devam ederse Allah ona cehennem ehlinin içtiğinden içirir.”⁵⁵ Heysemî (ö. 807/1405), bu rivayetin isnadında yer alan bir ravinin metrûk olduğunu dolayısıyla zayıf olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “Ebû Ya'la ve Taberânî de bu hadisi nakletmişlerdir. Ancak isnadında her ne kadar tevsik edenler bulunsa da cumhurun görüşüne göre el-Müsennâ b. Sâlih isimli metrûk bir ravi

⁵³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 17/368; Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstederek ala's-sahîhayn*, 3/290-291.

⁵⁴ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Darü'l-Marife, tsz.), 9/111.

⁵⁵ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsilî (Ebû Ya'lâ), *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Hüseyin Selim Eşed, (Beyrut: Darü'l-Me'mun, 1988), 12/206-207; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 17/368; Ali b. Ebubekir el-Heysemî, *Mecmeü'z-zevâid ve menbâü'l-fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994), 5/106.

bulunmaktadır.”⁵⁶ Bununla birlikte mezkûr rivayet, Abdullah b. Amr tariki ile de nakledilmiş⁵⁷ İbn Hanbel’in *Müsned*’inde geçen bu rivayetin isnadının sahih olduğu, isnadda yer alan ravilerin ise sika olduğu belirtilmiştir.⁵⁸

2.5. Namazda Ellerin Bağlanması

İyâz b. Ğanm tarafından nakledildiği belirtilen, İbn Hibbân’ın isnadı ile birlikte zikretmesine rağmen diğer rivayet kaynaklarında tespit edemediğimiz bir rivayette İyâz, Hz. Peygamber’in namazda ellerini nasıl bağladığını aktarmakta ve şöyle demektedir: “Hz. Peygamber (sav) namaz kıldığında bir elini diğer elinin üzerine koyardı.”⁵⁹ Hadislerin yer aldığı kaynaklarda bu form ile aktarılan birçok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayet formu, çoğunlukla sahabenin Hz. Peygamber’in (sav) fiillerini gözlemlemesinin bir sonucudur. Bu rivayette ise İyâz’ın Hz. Peygamber ile namaz kıldığı ve Hz. Peygamber’in kıyamda bir elini diğerinin üzerine koyduğuna şahit olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Hz. Peygamber’in (sav) vefatından sonra İslam mesajının farklı coğrafya, kültür ve toplumlara ulaşmasını sağlamak üzere önemli gayretler husule gelmiştir. Bu gayretlerin başında, ashabın doğup büyüdüğü toprakları terk edip uzak diyarlara yolculuk yapmaları, ilim öğretmeleri, talebe yetiştirmeleri, tebliğ ve irşad faaliyetinde bulunmaları ve fetihlere katılmış olmaları gelmektedir. Sayıları ihtilafli olmakla birlikte kabaca yüz bin civarında olan sahabenin az bir kısmının Mekke ve Medîne’de medfûn olmaları, geriye kalanının ise başka yerlerde vefat etmiş olmaları bunun önemli göstergelerinden biridir.

Bu çalışmada Anadolu’nun İslam ile tanışmasında önemli bir yeri olan, el-Cezîre bölgesinin hemen tamamını İslam topraklarına katan ve bu topraklarda yaşayan insanların hafızalarında müstesna kıymeti haiz sahabe İyâz b. Ğanm el-Fihri ve hadis rivayetindeki yeri ele alınmıştır. Hudeybiye Antlaşmasından önce Müslüman olan İyâz b. Ğanm, Suriye ve el-Cezîre bölgesi valisi Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ın teklifi ve Hz. Ömer’in onayı ile el-Cezîre bölgesi idareci ve komutanlığına tayin edilmiş, Medine’den çıktıktan sonra bir daha buraya dönememiş, mütevazı bir hayat sürmüş, Şam veya Humus’ta 20/641 yılında ve altmış yaşında iken vefat etmiştir. Aralarında Harrân, Mûsul, Rakka, Suruç, Sümeysat, Nusaybin, Dârâ, Meyyâfarikîn, Âmid, Bitlis, Erzen ve Malatya gibi el-Cezîre’nin önemli şehirlerinin de

⁵⁶ Heysemî, *Mecmeü’z-zevâid ve menbaü’l-fevâid*, 5/109.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/386.

⁵⁸ Heysemî, *Mecmeü’z-zevâid ve menbaü’l-fevâid*, 5/106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/386 (Muhakkikin notu).

⁵⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/309.

bulunduğu birçok yerin fethine müyesser olmuş ve fetih politikasında müsâlaha yolunu esas almıştır.

el-Cezîre bölgesinin fâtîhi İyâz b. Ğanm'ın gerek rivayete konu olması bakımından gerekse kendisinin bizzat naklettiği bazı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerin farklı tariklerini ve her bir tarikin ayrı bir rivayet olmasını bir tarafa bırakıp rivayetlerin muhtevalarını merkeze alırsak, İyâz b. Ğanm'ın bir rivayete konu olduğunu dört rivayeti ise naklettiğini ifade edebiliriz. Naklettiği rivayetlerden üçü merfu, bir tanesi ise hükmen merfudur. Rivayet istatistikleri dikkate alındığında İyâz b. Ğanm'dan nakledilen rivayetlerin sınırlı sayıda olduğunu, bunun sebepleri arasında onun geç sayılabilecek bir dönemde Müslüman olması, sahabenin hadis rivayetinde ihtiyatlı davranması ve askeri ve idari bürokrasi ile meşgul olması gibi faktörleri saymak mümkündür.

Kaynakça

- Akbaş, Mehmet. *Cezîre Bölgesi Fâtîhi İyâz b. Ganm*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2011.
- Arslan, İhsan. "Hulefa-i Raşidin Döneminde İyaz b. Ğanm", *İstem*, 19/2012, ss. 101-120.
- Aynî, Bedrüddîn. *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Darü'l-Fikr, tsz.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya. *Fütûhu'l-büldân*. thk. Abdullah Enis et-Tabba'. Beyrut: Müessesetü'l-Maarif, 1987.
- Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Haydarabad: Meclisü Dairati'l-Maarif, 1353.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu'l-kebîr*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Canikli, İlyas. *Siyasi Düşüncenin Oluşumunda Hadislerin Rolü –Sünnî Hadis Literatüründe Hilafet Problemi-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Canikli, İlyas. *Yöneticilere İtaatin Sınırları -Hadisler Özelinde-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Çubukçu, Asri. "İyâz b. Ganm". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, ss. 23/498-499.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Kitâbü'l-emvâl*. Mısır: Darü'l-Hedyi'n-Nebevî, 2007.
- Esbehânî, Ebû Nuaym. *Ma'rifetü's-sahabe*. thk. Adil b. Yusuf, Riyad: Darü'l-Vatan, 1998.
- Fayda, Mustafa. "Yermük Savaşı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, ss. 43/486.
- Hamevî, Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut: Daru Sâdir, 1977.

- Heysemî, Ali b. Ebubekir. *Mecmeü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*. thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut: Darü'l-Fikr, 1994.
- Himyerî, Muhammed b. Abdülmünin. *er-Ravdu'l-mi'târ fî haberi'l-aktâr*. thk. İhsân Abbâs, Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1974.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Beyrut: Darü'l-Cîl, 1992.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1952.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, , tsz.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi sahihi'l-Buhârî*. thk. Komisyon, Beyrut: er-Risaletü'l-Alemiyye, 2013.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi şerhi sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Darü'l-Marife, tsz.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1995.
- İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî. *es-Sikât*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1975.
- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Daru Sadir, tsz.
- İbn Şeddâd, İzzüddîn. *el-A'lâku'l-hafîra fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*. thk. Yahya Zekeriyya Abbâre, Dimaşk: Menşûratu Vizâreti's-Sekafe, 1991.
- İbnü'l-Esir, el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012.
- Karan, Cuma. *Diyar-ı Bekr ve Müslümanlarca Fethi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- Mevsilî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (Ebû Ya'lâ), *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed, Beyrut: Darü'l-Me'mun, 1988.
- Nevevî, Mühyiddîn b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- Nisâbü'rî, Hâkim. *el-Müstederek ala's-sahîhayn*. Beyrut: Darü'l-Marife, tsz.
- Ömerî, Ekrem Ziya. *Asru'l-hilâfeti'r-râşide*. Mektebetü'l-Ubeykan, tsz.
- Şeşen, Ramazan. "Cezîre". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, ss. 7/509-511.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1983.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Fütûhu's-Şâm*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, tsz.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Ömer Abdüsselam, Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1987.
- Ziriklî, Hayrüddîn. *el-A'lâm kâmusu terâcim*. Beyrut: Darü'l-İlm, 2002.